

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of „Artes Liberales”

Recenzja
rozprawy doktorskiej
w naukach humanistycznych w dyscyplinie filozofia
mgr Marty Zuzanny Huk

Teoria demokracji deliberatywnej Jane Mansbridge
Jane Mansbridge's Theory of Deliberative Democracy

Promotor: prof. UAM dr hab. Piotr W. Juchacz
Promotor pomocniczy: prof. UAM dr hab. Karolina M. Cern

Wczesne zainteresowania badawcze Jane Mansbridge dotyczące demokracji partycypacyjnej pozwoliły jej wypracować rozumienie demokracji, które zaważyło na jej dalszym rozwoju. Rodzaj równości, której potrzebujemy, aby uzasadnić decyzje przy zachowaniu wspólnych interesów (równy szacunek), różni się od rodzaju równości, z którą mamy do czynienia, gdy interesy są w konflikcie (równa władza). Mansbridge dodaje niuanse do teorii demokracji, rozdzielając różne tryby reprezentacji politycznej i wyjaśniając sposoby, w jakie każdy z nich może przyczynić się do funkcji deliberacyjnych, agregacyjnych i ekspresyjnych instytucji demokratycznych. Mansbridge jest przykładem ducha współpracy (*συνεργία*) poprzez praktykę deliberatywnego współtworzenia, dzięki czemu współpracownicy konstruują taksonomię procedur, które legitymizują decyzje zbiorowe, możliwe do zrealizowania. Mansbridge rozwija teorię demokracji deliberatywnej poprzez różnicowanie trybów politycznej reprezentacji i ilustrowanie, jak przyczyniają się one do rozumienia demokratycznych procesów i instytucji.

We wprowadzeniu do rozprawy doktorskiej, *Teoria demokracji deliberatywnej Jane Mansbridge*, mgr Marta Zuzanna Huk przedstawia teorię demokracji deliberatywnej jako paradygmat do osiągnięcia legitymacji politycznej. Teoria ta określa warunki, w których deliberacja może uzasadniać decyzje polityczne, skupiając się na inkluzywności, wzajemnym szacunku i zdolności uczestników do osiągnięcia konsensusu, nawet gdy u początku debaty stoją sprzeczne preferencje i interesy. Mansbridge opowiada się za modelem dyskursu, który wykracza poza zwykły kompromis, dążąc do świadomego i zbiorowego porozumienia w sprawie rozwiązań rzeczywistych problemów.

Badania Doktorantki eksplorują ewolucję teorii demokracji deliberatywnej, śledząc jej normatywno-opisowe komponenty i praktyczne zastosowania. Rozprawa ma na celu zapewnienie dogłębnej analizy idei Mansbridge, ujętych w trzy odrębne fazy rozwoju demokracji deliberatywnej, opisane przez Piotra W. Juchacza. Fazy te obejmują podejście epistemiczno-proceduralne, orientację instytucjonalno-praktyczną i model integracji systemowej. Każda faza odzwierciedla zmiany w sposobie pojmowania deliberacji, od początkowych ram normatywnych do bardziej inkluzywnych i kontekstowych praktyk.

University of Warsaw
<http://en.uw.edu.pl/>

Faculty of Artes Liberales
<http://al.uw.edu.pl/en/>

Prof. Dr. Dr. **Andrzej Wierciński**
Distinguished Professor, Faculty of Artes Liberales, University of Warsaw
a.wiercinski@uw.edu.pl
andrew.wiercinski@gmail.com

Professor honoris causa,
International Institute for Hermeneutics

Invited Honorary Professor in Philosophy,
University of Coimbra

Professor of Philosophy, External Member
Institute of Philosophy, University of Augsburg

Visiting Professor, Interdisciplinary Studies
University of British Columbia, Vancouver

President, International Institute for Hermeneutics
and *Agora Hermeneutica*
<http://www.iih-hermeneutics.org>

Editor-In-Chief, *Analecta Hermeneutica*

Editor-In-Chief, International Studies in Hermeneutics
and Phenomenology, LIT

Editor-In-Chief, Hermeneutics in Enactment: International
Research in Hermeneutics and Phenomenology,
Brill

January 10, 2025

Głównymi celami rozprawy są:

1. Opracowanie ram umożliwiających rozumienie rozważań na różnych etapach ich ewolucji teoretycznej.
2. Wykazanie, w jaki sposób procesy deliberatywne można stosować w różnych kontekstach społeczno-instytucjonalnych.
3. Propozycja modeli normatywno-opisowych, które wzmacniają legitymizację demokratycznego podejmowania decyzji.

Doktorantka wprowadza trzy typologie deliberacji — klasyczną, narracyjną i refleksyjną — każdą dostosowaną do konkretnych warunków instytucjonalnych i społecznych. Modele te nie są ściśle powiązane z żadną pojedynczą fazą, ale można je stosować w różnych kontekstach. Badania wykorzystują połączenie analizy teoretycznej, rekonstrukcji historycznej i systematycznej kategoryzacji, aby zilustrować, w jaki sposób deliberacja może funkcjonować jako narzędzie do wspierania inkluzywności, kształtowania interesów i budowania społeczności demokratycznych.

Centralnym punktem pracy doktorskiej jest podkreślenie troski Mansbridge o równoważenie struktur demokracji unitarnej (*unitary democracy*) na tle demokracji konfliktowej (*adversary democracy*). Podczas gdy demokracja konfliktowa rozwiązuje konflikty za pomocą mechanizmów, takich jak głosowanie większościowe, demokracja unitarna koncentruje się na wspieraniu wspólnych celów i wzajemnego szacunku. Ramy Mansbridge zachęcają uczestników do poruszania się po tych dualnych strukturach, promując zarówno indywidualne, jak i zbiorowe wzmacnianie ich pozycji.

Rozprawa bada również wyzwania dotyczące stosowania demokracji deliberatywnej, takie jak zapewnienie skutecznego udziału obywateli, zajęcie się dynamiką władzy i integrowanie różnych perspektyw. Korzystając z dorobku naukowego Mansbridge i rozwijając jej idee, Doktorantka dąży do wypracowania kompleksowego rozumienia potencjału demokracji deliberatywnej i jej wpływu na transformację praktyk i instytucji demokratycznych. Niniejsza rozprawa pogłębia rozumienie teoretycznego i praktycznego dyskursu na temat demokracji deliberatywnej, oferując innowacyjne ramy odpowiadające współczesnym wyzwaniom w zakresie osiągnięcia sprawiedliwych i partycypacyjnych procesów podejmowania decyzji.

Rozdział 1: Demokracja partycypacyjna w ujęciu Jane Mansbridge

Rozdział pierwszy sytuuje demokrację deliberatywną w jej historycznym i filozoficznym kontekście, badając jej korzenie w teorii demokracji partycypacyjnej, opracowanej przez Jane Mansbridge. Opisuje ewolucję myśli Mansbridge, zaczynając od jej przełomowej pracy nad demokracją partycypacyjną, którą charakteryzuje przez pryzmat dwóch soczewek: demokracji konfliktowej (skupionej na rozwiązywaniu konfliktów) i demokracji unitarnej (skupionej na budowaniu konsensusu). Modele te ucieleśniają kontrastujące podejścia do zarządzania: demokracja konfliktowa kładzie nacisk na instytucjonalne mechanizmy zarządzania konfliktami i pluralizmem, podczas gdy demokracja unitarna poszukuje wspólnego gruntu poprzez wspólne wartości, podobne do ideału przyjaźni Arystotelesa.

Rozdział ten analizuje również dualizm instytucjonalny propagowany przez Mansbridge, w którym systemy demokratyczne muszą równoważyć mechanizmy konfliktowe i unitarne. Równowaga ta umożliwia zarówno rozwiązywanie konfliktów, jak i dążenie do realizacji interesów zbiorowych, tworząc stabilne ramy demokratyczne. Rozdział podkreśla zniuansowane rozumienie uczestnictwa, akcentując rolę inkluzywności i

potrzebę unikania wykluczania zmarginalizowanych głosów z procesów deliberacyjnych.

Rozdział 2: Klasyczny schemat deliberacji

W tym rozdziale zagłębiamy się w ramy normatywne demokracji deliberatywnej, zwane klasycznym schematem deliberacji. Klasyczny model stawia na pierwszym miejscu inkluzywność i równość uczestników, zachęcając do zbiorowej refleksji nad problemami publicznymi. Decentralizacja i lokalne wzmocnienie pozycji stanowią trzon tego schematu, zapewniając, że uczestnicy są przygotowani do angażowania się w znaczącą deliberację. Analiza Doktorantki koncentruje się na kilku podstawowych zasadach: wspieraniu pluralizmu, osiąganiu równości i zachęcaniu do wzajemnej edukacji poprzez deliberację. Kluczowym zagadnieniem jest transformacja indywidualnych preferencji w rozumienie dobra wspólnego, osiągnięte poprzez empatię i wzajemny szacunek. Klasyczny schemat podkreśla również znaczenie publicznego uzasadnienia, które polega na tym, że uczestnicy podają powody, które inni mogą rozsądnie zaakceptować. Ramy te odzwierciedlają wczesne dostosowanie się Mansbridge do ideałów demokracji unitarnej, jednocześnie zajmując się praktycznymi wyzwaniem wspierania konsensusu w zróżnicowanych społecznościach.

Rozdział 3: Narracyjny schemat deliberacji

W rozdziale trzecim rozprawa zmierza w kierunku narracyjnego schematu deliberacji, który wyłania się z krytyki sztywności klasycznego modelu. Schemat ten wprowadza bardziej dynamiczne i inkluzywne podejście, podkreślając integrację narracji historii i narracji osobistych w procesie deliberacyjnym. Schemat narracyjny przechodzi od skupiania się wyłącznie na argumentacji do doceniania jakości inkluzywności, zapewniając, że deliberacja uchwyca różnorodne tożsamości i perspektywy uczestników.

Kluczowe elementy obejmują wykorzystanie narracji historii jako narzędzia do wyrażania jednostkowych i zbiorowych tożsamości, wspieranie wzajemnego uznania i rozwiązywanie nierówności strukturalnych. Schemat ten obejmuje również koncepcję interesu własnego w deliberacji, uznając, że osobisty udział i motywacje uczestników mogą odgrywać konstruktywną rolę w procesie deliberacyjnym. Schemat narracji wyraźnie wykracza poza konsensus, mając na celu wyjaśnienie i ustrukturyzowanie konfliktów, pogłębiając jednocześnie rozumienie wśród uczestników.

Rozdział 4: Refleksyjny schemat deliberacji

Ostatni rozdział bada refleksyjny schemat deliberacji, który stanowi najbardziej zaawansowany etap demokracji deliberatywnej. Schemat ten odzwierciedla zmianę w kierunku myślenia systemowego, kładąc nacisk na relacje między jednostkami, instytucjami i szerszymi ramami demokratycznymi. Zainspirowany „zwrotem empirycznym” w teorii deliberatywnej, model ten integruje krytykę praktyczną, instytucjonalną i teoretyczną, aby stworzyć kompleksową wizję deliberacji.

Schemat refleksyjny koncentruje się na wspieraniu refleksyjności poznawczej i społecznej wśród uczestników, umożliwiając im krytyczną analizę ich stanowisk i założeń. Wprowadza również koncepcję wyobraźni deliberatywnej, która wyposaża uczestników w zdolność do wizualizacji innowacyjnych rozwiązań złożonych problemów. Ponadto schemat ten bada rolę ograniczeń instytucjonalnych i dynamiki systemowej, podkreślając, w jaki sposób deliberacja może rozwiązywać nierównowagę sił i wspierać społeczność „rozsądnych przeciwników”.

Rozdział kończy się omówieniem negocjacji deliberatywnych, które łączą elementy budowania konsensusu i rozwiązywania konfliktów w celu osiągnięcia uzasadnionych demokratycznych rezultatów. Negocjacje te przedstawiane są jako sposób na radzenie sobie z wyzwaniami pluralizmu i konkurującymi interesami bez uciekania się do tradycyjnych kompromisów.

Zakończenie

Rozprawa kończy się syntezą trzech schematów deliberatywnych — klasycznego, narracyjnego i refleksyjnego — w ramach systemowego modelu demokracji deliberatywnej. Poprzez integrację tych ram oferuje wszechstronne i wrażliwe na kontekst podejście do demokratycznego podejmowania decyzji. Rozprawa doktorska podkreśla transformacyjny potencjał demokracji deliberatywnej w rozwiązywaniu współczesnych wyzwań, od pluralizmu i nierówności po legitymację instytucjonalną, pozostając jednocześnie głęboko zakorzenionym w fundamentalnych ideach Mansbridge.

Doktorantka podkreśla wkład Jane Mansbridge w teoretyczne i praktyczne wymiary deliberacji demokratycznej. Klasyczny schemat deliberacji, zakorzeniony we wcześniejszej pracy Mansbridge, oferuje solidne podstawy do rozumienia normatywnych zasad inkluzywności i równości. Podkreśla jednak również ograniczenia tego modelu w rozwiązywaniu złożoności deliberacji w świecie rzeczywistym. Nacisk klasycznego schematu na konsensus i rozumowanie publiczne okazał się być fundamentalny, ale niewystarczający do poruszania się w pluralistycznych społeczeństwach, w których zróżnicowane tożsamości i interesy wymagają bardziej zniuansowanych podejść.

Opierając się na tym fundamencie, schemat narracji wyłania się jako krytyczna ewolucja w teorii deliberatywnej. Schemat ten wprowadza narracje historii i narracje osobiste jako niezbędne składniki deliberacji, umożliwiając uczestnikom artykułowanie ich tożsamości i doświadczeń. Wykracza on poza sztywność klasycznego modelu, podkreślając znaczenie rozpoznawania różnorodności i wspierania wzajemnego rozumienia. Poprzez integrowanie własnego interesu z procesami deliberatywnymi, schemat narracji uznaje złożoną interakcję motywacji osobistych i zbiorowych, oferując bardziej inkluzywne i realistyczne podejście do dyskursu publicznego.

Kulminacją pracy jest schemat refleksyjny, który stanowi najbardziej zaawansowany etap demokracji deliberatywnej. Schemat ten integruje spostrzeżenia empiryczne i myślenie systemowe, pozycjonując deliberację jako proces dynamiczny i adaptacyjny. Podkreśla refleksyjność, umożliwiając uczestnikom krytyczną ocenę swoich założeń i angażowanie się w różne perspektywy. Schemat refleksyjny wprowadza również koncepcję wyobraźni deliberatywnej, zachęcając do innowacyjnych rozwiązań złożonych problemów społecznych i politycznych.

Rozprawa podkreśla również praktyczne implikacje tych schematów, uwydatniając ich zdolność adaptacji do różnych kontekstów instytucjonalnych i społecznych. Pokazuje, w jaki sposób demokracja deliberatywna może poruszać się w horyzoncie napięć między strukturami demokratycznymi antagonistycznymi i unitarnymi, oferując podwójne podejście, które równoważy rozwiązywanie konfliktów z dążeniem do wspólnych interesów. Doktorantka akcentuje transformacyjny potencjał deliberacji w promowaniu inkluzywności, zwiększaniu kompetencji obywatelskich i legitymizacji procesów demokratycznych.

Rozprawa doktorska dostarcza kompleksowych ram dla rozumienia i stosowania demokracji deliberatywnej, łącząc teorię i praktykę. Poprzez systematyczną analizę wkładu Mansbridge i umiejscowienie go w szerszych paradygmatach deliberatywnych, Doktorantka rozwija dziedzinę teorii demokratycznej. Oferuje wszechstronne i wrażliwe na kontekst podejście, które zajmuje się współczesnymi wyzwaniami, potwierdzając trwałą istotność demokracji deliberatywnej w promowaniu inkluzywnych procesów podejmowania decyzji.

Dyskusja

Mansbridge *Beyond Adversary Democracy* wyprzedzało swoją epokę o całe dekady. Zanim jakkolwiek politolog połączył terminy „deliberacja” i „demokracja”, książka ta analizowała konflikty i komplementarność między dyskursem a agregacją interesów w procesach demokratycznych, a także wyznaczała normatywne kryteria oceny obu tych zagadnień. Praca ta odegrała kluczową rolę w przejściu od tradycyjnego paradygmatu pluralistycznego do paradygmatu deliberatywnego, obecnie dominującego w teorii demokracji. Bogaty normatywnie argument wywarł istotny wpływ na ożywienie teorii politycznej w ramach szerszej dyscypliny nauk o polityce. Jednocześnie dzieło to stworzyło podstawy dla owocnego połączenia podejść empirycznych i normatywnych, które stało się znakiem rozpoznawczym dorobku naukowego Mansbridge w latach po jego publikacji.

W ujęciu Mansbridge relacja między deliberacją a reprezentacją jest zniuansowana i współzależna. Kwestionuje ona tradycyjną opozycję binarną między demokracją bezpośrednią a reprezentacyjną, pokazując, w jaki sposób różne formy reprezentacji w unikalny sposób przyczyniają się do procesu deliberacyjnego. Jej systemowe podejście do teorii demokracji rozdziela tryby reprezentacji i ich role w promowaniu deliberacji, podkreślając, że deliberacja może mieć miejsce wewnątrz i na zewnątrz formalnych instytucji reprezentacyjnych.

Mansbridge przedstawia systemową perspektywę deliberacji, argumentując, że deliberacja nie ogranicza się do formalnych instytucji, ale odbywa się na różnych poziomach, od nieformalnych dialogów obywatelskich po debaty legislacyjne. Reprezentacja odgrywa kluczową rolę w tym systemie, łącząc luki między formalnymi i nieformalnymi przestrzeniami deliberacyjnymi.

Mansbridge podkreśla, że deliberacja w ramach systemów demokratycznych często odtwarza istniejące nierówności, chyba że jest pośredniczona przez sposoby reprezentacji zapewniające inkluzję. Reprezentacja opisowa, w której przedstawiciele dzielą cechy z grupami marginalizowanymi, może poprawić zarówno jakość deliberacyjną, jak i ekspresyjną systemów demokratycznych, zapewniając, że różne perspektywy są słyszane i legitymizowane.

Mansbridge kwestionuje normatywne skupienie się na konsensusie w demokracji deliberatywnej, podkreślając znaczenie wyjaśniania konfliktów poprzez deliberację. Zmiana ta uznaje rolę przedstawicieli w negocjowaniu i równoważeniu sprzecznych interesów, często poprzez negocjacje deliberatywne, które łączą ideały deliberatywne z pragmatyczną potrzebą kompromisu. Związek między deliberacją a reprezentacją w myśli Mansbridge jest dynamiczny i wzajemny. Reprezentacja nie jest jedynie mechanizmem agregowania preferencji, ale istotnym elementem systemu deliberatywnego, który dąży do zrównoważenia wspólnych, nierzadko

— sprzecznych interesów, jednocześnie promując wzajemne uznanie i szacunek. Poprzez integrowanie różnych trybów reprezentacyjnych Mansbridge pokazuje, w jaki sposób procesy deliberatywne mogą być wzbogacone, legitymizowane i uczynione bardziej inkluzywnymi.

Mansbridge odwołuje się do Arystotelesa w swojej eksploracji deliberacji, choć czyni to w sposób, który łączy starożytne spostrzeżenia ze współczesną teorią demokratyczną. Pojęcie deliberacji (βουλευσις) Arystotelesa — jako racjonalnej dyskusji mającej na celu określenie najlepszego sposobu działania dla dobra wspólnego — jest kluczowe dla ram koncepcyjnych Mansbridge, szczególnie w jej dyskusji na temat demokracji unitarnej. Arystoteles podkreśla, że deliberacja obejmuje zbiorowe rozumowanie mające na celu osiągnięcie dobra wspólnego, co Mansbridge powtarza w swojej analizie demokracji partycypacyjnych na małą skalę. Zauważa, że w takich kontekstach deliberacja ma tendencję do odzwierciedlenia modelu Arystotelesa, ponieważ uczestnicy dążą do jedności i konsensusu poprzez uzasadnioną dyskusję.

Mansbridge odwołuje się do poglądu Arystotelesa, że przyjaźń (φιλία) jest niezbędna do spójności społeczności politycznych, co rezonuje z jej ideą, że deliberacja sprzyja wzajemnemu szacunkowi i równości wśród uczestników. W swojej pracy łączy myśli Arystotelesa na temat jedności i harmonii w małych społecznościach z praktykami deliberacji w środowiskach partycypacyjnych. Podczas gdy Arystoteles cenił jedność jako wynik właściwej deliberacji, Mansbridge modyfikuje tę perspektywę, uznając rolę konfliktu i dynamiki władzy we współczesnych systemach deliberacyjnych. Autorka twierdzi, że w toku narad nie powinno się dążyć jedynie do konsensusu, lecz trzeba także wyjaśniać i znajdować rozwiązania w przypadku sprzecznych interesów, co jest punktem, w którym odchodzi od bardziej harmonijnej wizji Arystotelesa dotyczących μικρά πόλις.

Zaangażowanie Mansbridge w myśl Arystotelesa wzbogaca jej teorię demokratyczną, szczególnie w eksploracji roli deliberacji w promowaniu jedności i rozwiązywaniu konfliktów. Podczas gdy rozwija podstawowe idee Arystotelesa, dostosowuje je do złożoności współczesnych praktyk demokratycznych, kładąc nacisk zarówno na deliberatywne dążenie do dobra wspólnego, jak i zarządzanie rozbieżnymi interesami.

Termin βουλή w starożytnej grece, od którego pochodzi βουλευέσθαι, czasownik oznaczający naradzać się lub radzić, oferuje bogate etymologiczne i filozoficzne spostrzeżenia na temat koncepcji namysłu czy deliberacji. Rozumienie etymologii i poszerzenie jej implikacji zapewnia głębszą hermeneutyczną lekturę deliberacji jako aktu otwarcia się na niepewne i wspólnotowe dążenie do dobra.

Pierwotnie βουλή odnosi się do woli lub planu. Może również oznaczać radę — ciało zwołane w celu zbiorowej deliberacji. W starożytnych Atenach βουλή była radą obywateli, której zadaniem było naradzanie się nad sprawami państwowymi, ucieleśniając zbiorową, dialogiczną naturę podejmowania decyzji. Czasownik βουλευόμεαι oznacza proces rozważania, omawiania lub ważenia różnych opcji lub kierunków działania przed podjęciem decyzji. Podkreśla on zwrócenie się do wewnątrz i na zewnątrz, sugerując zarówno refleksyjne rozumowanie jednostki, jak i wspólną wymianę, mającą na celu osiągnięcie konsensusu lub rozwiązanie konfliktu.

U Arystotelesa, szczególnie w *Etyce nikomachejskiej* (księga III) βουλευσις podkreśla jej otwarty charakter. Deliberacja nie zajmuje się niezmiennymi prawdami, ale kwestiami praktycznymi, które dopuszczają

różne możliwości i decyzje. W tym sensie deliberacja jest z natury zorientowana na przyszłość i to, co przygodne, wymagając otwartości na niepewność i zmianę. Dla Arystotelesa deliberacja ma na celu odkrycie środków do osiągnięcia celu dobrego życia (εὐδαιμονία). Proces poszukiwania nie polega na koncentrowaniu się na ostatecznej decyzji, ale na zaangażowaniu we wspólne dociekania, które pozwalają dobru ujawnić się poprzez dialog. W ten sposób deliberacja otwiera przestrzeń, w której dobro wyłania się jako wspólny horyzont. W przeciwieństwie do teoretycznego rozumowania, które poszukuje wiedzy dla niej samej, rozważanie jest praktyczne, dotyczy działań, które można podjąć. Praktyczność ta nie sprowadza rozważania do zwykłej instrumentalności; raczej podkreśla egzystencjalną wagę mądrego wyboru w kontekstach niepewności.

Czerpiąc z etymologii i spostrzeżeń Arystotelesa, możemy rozumieć βουλευσις jako przebywanie w otwartości. Nie polega ona na deterministycznym określaniu rezultatów, ale na eksplorowaniu horyzontu tego, co może się wydarzyć. Jest to przestrzeń, do której jednostki wnoszą swoje perspektywy, odsłaniają swoje myśli i pozwalają na wyłonienie się zbiorowej mądrości (συλλογική φρόνησις). W horyzoncie βουλευσις uczestnicy są wezwani do rozważenia nie tylko swoich interesów, ale także odpowiedzialności za dobro wspólne. Etymologia i filozoficzna głębia βουλευσις pokazuje deliberację jako otwarty i dynamiczny proces. Jest to odwaga działania w horyzoncie niepewności, gdzie jednostki i społeczności wspólnie poruszają się po zawłóciach praktycznego życia, starając się urzeczywistnić dobro poprzez wspólną deliberację i refleksyjne działanie.

W swoim wczesnym eseju, *The Limits of Friendship*, Mansbridge bada napięcia między ideałami przyjaźni a praktycznymi wymogami deliberacji i demokracji. Używa pojęcia przyjaźni jako metafory równości, wzajemnego szacunku i jedności, które wielu demokratów stara się odtworzyć w praktykach demokratycznych. Krytycznie odnosi się jednak do przekonania, że takie ideały można w pełni realizować w większych i bardziej zróżnicowanych systemach demokratycznych.

Mansbridge zauważa, że wcześnie partycypacyjni demokraci starali się rozszerzyć ten model, wierząc, że demokratyczne rozważania mogą sprzyjać podobnym więzom solidarności i wzajemnego zrozumienia. Wskazuje ona na krytyczny limit: przyjaźń dobrze sprawdza się w małych, jednorodnych grupach, w których członkowie mogą spotykać się twarzą w twarz, ale staje się nadwyrężona w większych, bardziej zróżnicowanych demokratycznych środowiskach. Wraz ze wzrostem wielkości i różnorodności grupy pojawiają się sprzeczne interesy i dynamika władzy. Deliberacja w tych kontekstach wymaga mechanizmów, takich jak głosowanie lub zasada większości, które mogą rozwiązywać konflikty, ale mogą podważyć ideał jedności lub konsensusu, który jest centralny dla przyjaźni.

Równość jest realizowana w praktyce poprzez wzajemny szacunek i wspólne doświadczenia. Kiedy interesy są sprzeczne, równość wymaga formalnych mechanizmów zapewniających równą władzę — takich jak prawa wyborcze, zasady proceduralne i kontrole instytucjonalne. Mechanizmy te pomagają chronić zmarginalizowane głosy, ale mogą osłabiać intymną, opartą na zaufaniu dynamikę przyjaźni. W małych, spójnych grupach decyzje są często podejmowane w drodze konsensusu, odzwierciedlając wspólne cele i wartości. W większych demokratycznych środowiskach konsensus staje się trudniejszy do osiągnięcia. Mansbridge twierdzi, że poleganie na podejmowaniu decyzji w drodze konsensusu może prowadzić do prawa weta przez jednostki lub podgrupy, powodując impas i podważając zbiorowe działania.

Mansbridge podkreśla, że w realnych demokracjach, rozważania muszą mierzyć się ze sprzecznymi interesami. Podczas gdy przyjaźń zakłada fundamentalną jedność celu, demokratyczne rozważania często wyjaśniają podziały i nawigują napięcia między konkurującymi roszczeniami. Potrzebna jest równowaga między solidarnością przyjaźni a instytucjonalnymi narzędziami demokracji, takimi jak negocjacje, głosowanie i reprezentacja.

Mansbridge nie odrzuca całkowicie wartości przyjaźni, ale zamiast tego umieszcza ją na nowo w kontekście teorii demokratycznej: służy ona jako zasada przewodnia do pielęgnowania wzajemnego szacunku i solidarności w życiu demokratycznym. Rozpoznanie ograniczeń przyjaźni pomaga demokracjom przyjąć pluralizm i rozwijać trwałe instytucje, które pośredniczą w konfliktach i promują uczciwość, nawet w przypadku braku jednomyslności. Podkreśla inherentne napięcie między intymnym, opartym na konsensusie modelem deliberacji, który można znaleźć w przyjaźni, a praktycznymi potrzebami systemów demokratycznych. Podczas gdy ideał przyjaźni może inspirować bardziej sprawiedliwe i pełne szacunku praktyki demokratyczne, demokracja musi ostatecznie polegać na formalnych strukturach, aby poruszać się po konfliktach i zapewnić legitymację w podejmowaniu decyzji.

Mansbridge zauważa napięcie między przyjaźnią (*φιλία*) a konfliktem (*πόλεμος*), choć nie odnosi się wprost do greckich terminów. Zajmuje się tymi koncepcjami w eksploracji teorii demokracji, szczególnie podkreślając kontrast między demokracją unitarną a demokracją konfliktową. Jej refleksje implicite przywołują dynamikę między *φιλία* a *πόλεμος*, ponieważ bada rolę solidarności i konfliktu w systemach demokratycznych.

Mansbridge odwołuje się do idei przyjaźni jako fundamentu demokracji unitarnej, w której wspólne cele i wzajemny szacunek umożliwiają uczestnikom debatę bez głębokiego konfliktu. W takich warunkach deliberacja sprzyja solidarności, a podejmowanie decyzji dąży do konsensusu, odzwierciedlając arystotelesowską koncepcję przyjaźni jako siły jednoczącej w polis. W przeciwieństwie do harmonii przyjaźni, Mansbridge uznaje nieuchronność konfliktu w życiu demokratycznym, szczególnie w demokracji adwersarskiej, gdzie interesy są często przeciwstawne. Konflikt, *πόλεμος*, wynika ze strukturalnych nierówności, rozbieżnych interesów i dynamiki władzy. Mansbridge podkreśla, że debata musi uwzględniać te realia, starając się nie eliminować konfliktu, ale go wyjaśniać i pośredniczyć.

Mansbridge implicite uznaje produktywne napięcie między *φιλία* a *πόλεμος* w procesach demokratycznych. Podczas gdy ideał przyjaźni sprzyja wzajemnemu zrozumieniu, konflikt stawia demokracjom wyzwania w zakresie rozwijania mechanizmów instytucjonalnych w celu radzenia sobie z nieporozumieniami. To napięcie odzwierciedla podwójną potrzebę systemów demokratycznych: pielęgnowania solidarności, gdzie to możliwe oraz zarządzania konfliktami, gdzie są one nieuniknione.

Mansbridge krytykuje nadmierne poleganie na konsensusie w demokracji partycypacyjnej, twierdząc, że może to tłumić uzasadnione różnice i prowadzić do dominacji większości lub głośnych mniejszości. Proponuje, aby deliberacja nie tylko miała na celu osiągnięcie porozumienia, ale także służyła jako przestrzeń do sporu, w której uznaje się sprzeczne interesy i prowadzi się negocjacje.

Koherencja

Rozprawa jest spójna w swojej strukturze i argumentacji. Śledząc rozwój teorii demokracji deliberatywnej poprzez trzy wyraźnie zdefiniowane schematy — klasyczny, narracyjny i refleksyjny — Doktorantka zapewnia logiczny rozwój idei. Każdy rozdział tworzy spójną narrację, która podkreśla wkład Jane Mansbridge w ewolucję teorii deliberatywnej.

Włączenie prac Piotra W. Juchacza dotyczących trzech faz rozwoju demokracji deliberatywnej zapewnia spójność metodologiczną. Doktorantka celnie pokazuje, na ile rozważania Juchacza i jej własne są zgodne z poglądami Mansbridge, bądź krytykuje je i rozszerza istniejące paradygmaty. Ponadto integracja aspektów normatywnych i opisowych zapewnia, że dyskusje teoretyczne pozostają osadzone w praktycznych implikacjach, zachowując spójność w całej rozprawie.

W niektórych fragmentach pracy Doktorantka mogłaby bardziej wyartykułować wzajemne relacje między schematami, aby wzmocnić ich powiązania czy różnice. Podczas gdy schematy są odrębne, bardziej wyraźne powiązanie sposobu, w jaki informują się nawzajem, mogłoby zwiększyć ogólną spójność argumentu.

Rygor filozoficzny

Doktorantka przedstawia szczegółową analizę kluczowych koncepcji Mansbridge, takich jak deliberacja konfliktowa i unitarna oraz umieszcza je w dialogu z fundamentalnymi myślicielami, takimi jak Arystoteles, Rawls i Habermas. Eksploracja deliberacji jako ideału normatywnego, jak i praktycznego narzędzia odzwierciedla wyrafinowane rozumienie jej podwójnej natury.

Głębia teoretyczna widoczna jest w zniuansowanym traktowaniu podstawowych zasad, takich jak inkluzywność, konsensus i refleksyjność. Dyskusja na temat narracji historii w schemacie narracyjnym i nacisk na wyobraźnię deliberatywną w schemacie refleksyjnym podkreślają przemyślane zaangażowanie we współczesne wyzwania w teorii demokracji.

Jednym z obszarów, który można by rozszerzyć, jest krytyka założeń Mansbridge, w szczególności jej polegania na konsensusie jako celu normatywnym. Bardziej krytyczne podejście do ograniczeń modeli opartych na konsensusie, być może poprzez włączenie perspektyw z teorii agonistycznych lub radykalnie demokratycznych, mogłoby dodatkowo zwiększyć głębię filozoficzną.

Innowacyjne podejście

Innowacyjne podejście rozprawy polega na kategoryzacji schematów deliberacyjnych i zastosowaniu tych modeli do współczesnych wyzwań demokratycznych. Wprowadzenie schematu narracyjnego jest szczególnie przełomowe, ponieważ zmienia ramy deliberacji aby uwzględnić narracje historii i narracje osobiste, łącząc lukę między racjonalną argumentacją a zaangażowaniem emocjonalnym.

Schemat refleksyjny dodatkowo ukazuje oryginalność Doktorantki poprzez integrację myślenia systemowego i wyobraźni deliberatywnej, które są stosunkowo słabo zbadane w istniejącej literaturze. Nacisk tego modelu na refleksyjność poznawczą i instytucjonalną oferuje przyszłościową wizję demokracji deliberatywnej, pozycjonując ją jako dynamiczną i adaptacyjną strukturę.

Innym innowacyjnym elementem jest zrównoważone traktowanie demokracji adwersarskiej i unitarnej, które unika faworyzowania jednej z nich. Dwoistość ta wzbogaca dyskurs, podkreślając potrzebę zarówno rozwiązywania konfliktów, jak i budowania konsensusu, dostosowanych do różnych kontekstów.

Rozprawa stanowi znaczący wkład w badania nad demokracją deliberatywną, oferując wnikliwą, rygorystyczną i nowatorską analizę spuścizny Mansbridge i jej znaczenia dla współczesnych wyzwań demokratycznych.

Język rozprawy

Język jest precyzyjny, formalny i dobrze dostosowany do pracy naukowej z zakresu filozofii i teorii politycznej. Stosuje terminologię specyficzną dla demokracji deliberatywnej, taką jak „publiczne uzasadnienie”, „refleksyjność” i „legitymizacja”, wyjaśniając te koncepcje w ich teoretycznym i praktycznym kontekście.

Godne uwagi jest to, że rozprawa unika zbędnego żargonu, zachowując przejrzystość nawet przy omawianiu złożonych idei. Cytaty i odniesienia są płynnie zintegrowane z tekstem, zapewniając naukowy ton bez przytłaczania czytelnika. Podczas gdy głębia analizy jest godna pochwały, kilka fragmentów jest zbyt gęstych, co utrudnia lekturę. Krótsze zdania i częstsze podsumowania mogłyby pomóc utrzymać zaangażowanie.

Styl pracy

Styl pisania odzwierciedla zrównoważone podejście, łączące analityczny rygor z refleksyjnym tonem. Każdy argument jest starannie zbudowany, poparty dowodami z literatury i powiązany z głównymi tematami rozprawy. Przejścia między rozdziałami i sekcjami są płynne, co przyczynia się do ogólnej spójności pracy.

Doktorantka wykazuje się znakomitą znajomością literatury źródłowej i pomocniczej. Struktura tekstu podąża za jasną logiką argumentu, a powtarzanie kluczowych pojęć wzmacnia ich znaczenie. Styl pracy jest pełen szacunku dla różnych perspektyw, uznając krytykę i alternatywne poglądy, gdy jest to stosowne. Miejscami staje się jednak nieco rozwlekły, szczególnie przy wprowadzaniu lub powtarzaniu pojęć teoretycznych. Choć odzwierciedla to dokładność, bardziej zwarte podejście mogłoby poprawić czytelność tekstu.

Kultura zadawania pytań

Kultura debaty filozoficznej w rozprawie jest wzorowa i odzwierciedla dojrzałe zaangażowanie w analizę procesów demokratycznych. Doktorantka nie przyjmuje podstawowych pojęć ani założeń za pewnik, ale dyskutuje je w świetle praktycznych implikacji i teoretycznych wyzwań. Na przykład:

- Kwestionowanie konsensusu jako ostatecznego celu rozważań pokazuje chęć zbadania ograniczeń normatywnych ideałów.
- Połączenie narracji historii i refleksyjności kwestionuje tradycyjne paradygmaty deliberatywne, pokazując otwartość na innowację i interdyscyplinarność.
- Sposób, w jaki praca traktuje pluralizm i inkluzyjność, odzwierciedla krytyczne podejście do napięć między teorią i praktyką w procesach demokratycznych.

Kultura debaty filozoficznej nie jest negatywna, ale konstruktywna. Doktorantka posługuje się krytyką, aby zaproponować alternatywne modele i

ramy, takie jak schematy narracyjne i refleksyjne. To przyszłościowe podejście podkreśla zaangażowanie w rozwijanie dziedziny, a nie tylko krytykowanie istniejących teorii.

Rozprawa świadczy również o intelektualnej pokorze Doktorantki. Uznając ograniczenia proponowanych ram i ciągłą potrzebę udoskonalenia, otwiera się ona na dalsze krytyczne badania. Jest to zgodne z etosem samej demokracji deliberatywnej, kładąc nacisk na dialog i ciągłe doskonalenie.

Język, styl i kultura zadawania krytycznych pytań świadczą o wysokim poziomie naukowym rozprawy, pozycjonując ją jako przemyślany i wpływowy wkład w badania nad demokracją deliberatywną.

Bibliografia jest reprezentatywna w relacji do zagadnień istotnych dla teorii demokracji deliberatywnej, dyskursu publicznego i powiązanych teorii politycznych. Obejmuje szeroki wachlarz prac źródłowych, opracowań i literaturę pomocniczą. Doktorantka systematycznie korzysta z tekstów autorstwa kluczowych teoretyków (np. *Teoria działania komunikacyjnego* Habermasa czy *Teoria sprawiedliwości* Rawlsa), co zapewnia solidne podstawy teoretyczne. Ponadto współcześni badacze dostarczają aktualnych perspektyw i badań empirycznych dotyczących demokracji deliberatywnej. Praca wykazuje zdolność do krytycznej analizy istniejących interpretacji. Na przykład:

- Rekonstrukcja normatywnych i deskryptywnych modeli deliberacji integruje spostrzeżenia z różnych tradycji, co ukazuje subtelne rozumienie konkurujących teorii.
- Integracja krytyki uwydatnia metodologiczne ograniczenia obecnych paradygmatów, proponując jednocześnie ich udoskonalenia, takie jak transinstytucjonalne sieci dla demokratycznego dyskursu.

Takie podejście odzwierciedla zrównoważone i solidnie ugruntowane podejście do istniejących badań (*status quaestionis*), jednocześnie wnosząc oryginalny wkład do dyscypliny filozofia.

Hermeneutyczna otwartość

Rozprawę *Teoria demokracji deliberatywnej* Jane Mansbridge można czytać jako eksplorację hermeneutyczną. Demokracja deliberatywna jest procesem dialogicznym, w którym jednostki spotykają się z różnymi perspektywami i przekształcają swoje własne. Odzwierciedla to hermeneutyczny proces *Horizontverschmelzung* (fuzji horyzontów), w którym rozumienie kształtuje się w interakcji między własnymi uprzedzeniami a perspektywami innych.

Schemat refleksyjny w rozprawie, a w szczególności jego nacisk na refleksyjność i myślenie systemowe, jest zgodny z hermeneutycznym wezwaniem do nieustannej otwartości. Promuje on ciągłą gotowość do adaptacji i zaangażowania, co rezonuje z rozumieniem deliberacji jako wydania interpretacyjnego, które zawsze jest w trakcie stawania się.

Nacisk na dialogiczne „ja” i transformacyjne spotkanie w języku znajduje odzwierciedlenie w schemacie narracyjnym. Integrując narracje historii z procesami deliberatywnymi, rozprawa traktuje narrację jako wydarzenie hermeneutyczne — rozszerzając sferę tego, co powiedziane, i tego, co niewypowiedziane (*das Gesagte* i *das Ungesagte*). Wzbogaca to nie tylko dyskurs publiczny, ale także odnosi się do głębszych warstw znaczenia, zapraszając do spotkania z tym, co pozostaje ukryte.

Nacisk na wyobraźnię deliberatywną w schemacie refleksyjnym można również odczytać jako formę refleksji hermeneutycznej. Umieszcza

on demokrację deliberatywną w ramach, które zachęcają uczestników do ponownego wyobrażenia sobie wspólnych przyszłości — praktyki, która odzwierciedla rozumienie filozofii jako przestrzeni, w których znaczenie rozwija się dynamicznie.

Eksplokacja w rozprawie równoważenia demokracji konfliktowej i unitarnej dotyczy etycznej odpowiedzialności za interesy zarówno indywidualne, jak i zbiorowe. Uznanie różnych sposobów deliberacji (klasycznej, narracyjnej, refleksyjnej) pokazuje etyczną wrażliwość na różne konteksty, podobnie jak hermeneutyczny wezwanie do pozostawania otwartym na inność i dylematy rozumienia.

Bezmyślność (*Denklosigkeit*) jest centralnym wyzwaniem nowoczesności. Systemowy model demokracji deliberatywnej, który integruje spostrzeżenia empiryczne i krytyczną refleksyjność, stanowi odpowiedź na ten kryzys. Poprzez promowanie inkluzywnego i refleksyjnego dialogu rozprawa oferuje ramy deliberatywne, które opierają się redukcjonizmowi myślenia kalkulacyjnego (*berechnendes Denken*), co jest zgodne z wezwaniem do myślenia medytacyjnego (*besinnliches Denken*).

Argumentacja Doktorantki dzieje się w obrębie koła hermeneutycznego (*hermeneutischer Zirkel*). Analizując podstawowe zasady demokracji deliberatywnej, pozwala im ewoluować w odpowiedzi na wyzwania empiryczne. Ten iteracyjny proces ponownego (prze)myślenia konsensusu, inkluzywności i legitymacji jest przykładem hermeneutycznego podejścia do rozumienia, w którym przeszłość informuje terażniejszość i otwiera możliwości na przyszłość.

Lektura hermeneutyczna polega na czytaniu tego, co (nie)otwarte, konfrontowaniu się z tym, co (nie)wypowiedziane. Rozprawę doktorską można postrzegać jako zaproszenie do poszerzenia horyzontów demokracji deliberatywnej, wykraczając poza sztywne ramy, aby objąć złożoność i nieprzewidywalność interakcji międzyludzkich. Ujmując demokrację deliberatywną jako praktykę hermeneutyczną, rozprawa przyczynia się do trwającego dialogu na temat etycznych i politycznych wymiarów ludzkiego życia. Ucieleśnia ducha otwartości hermeneutycznej, dążąc nie do zamknięcia, ale do ciągłego angażowania się w rozwijającą się prawdę demokratycznego współistnienia.

Aby pogłębić wymiar hermeneutyczny, rozprawa mogłaby wyraźniej poruszyć:

1. Wzajemne oddziaływanie ukrycia i nieskrytości w dyskursie publicznym.
2. Etyczne wezwanie do solidarności i wzajemnego rozumienia jako centralny element demokracji deliberatywnej, wiążący się z pojęciem odpowiedzialności (*Verantwortung*) Gadamera i Ricoeura.
3. Egzystencjalny wymiar rozważań, pozycjonując je jako odpowiedź na skończoność (*Endlichkeit*) i wolność (*Freiheit*) przynależną do ludzkiego życia.

Takie rozwinięcie jeszcze bardziej wpisałoby tę rozprawę w horyzont hermeneutyczny, podkreślając przemieniającą moc dialogu w radzeniu sobie ze złożonością wyzwań demokratycznych i egzystencjalnych.

Rozprawa doktorska znakomicie spełnia pod względem zakresu i jakości warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (*Dz. U.* Nr 65, poz. 595, z późn. zm.). Z pełnym przekonaniem rekomenduję Radzie Naukowej Dyscypliny Filozofii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

■ przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Doktorantki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

13

Andrzej Wierciński

Prof. dr. hab. Andrzej Wierciński

